

ORTADOĞU'DA SİLAHLANMAYI ETKİLEYEN
DİNAMİKLER: ARAP BAHARINDA ALICILAR VE
TEDARİKÇİLER

*Ferhat PİRİNÇÇİ**

Makale Geliş Tarihi-Received: 16.05.2018
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 20.10.2018

287

IJSI 11/2
Aralık
December
2018

ÖZ

Ortadoğu politikasının analizinde önemli bir yeri bulunan silahlanma faaliyetleri, bir dizi faktörün etkisiyle şekillenmektedir. Bu faktörlerin başında ise zaman içinde değişkenlik gösteren tehdit algıları gelmektedir. Bu Tehdit algıları, bölge ülkelerinin çoğunun, gelişmiş silah üretimi kapasitesine sahip olmadığı gerçeğiyle birleştiğinde silahlanma ve tedarikçi ilişkisi daha fazla önem kazanmıştır. Bu çalışma, son dönemde Ortadoğu'da silahlanmayı etkileyen faktörleri analiz ederek silahlanma faaliyetleri ile tedarikçilerin bu faktörlerden etkilenip etkilenmediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak Arap Baharı ile beraber Ortadoğu ülkelerinde önceden mevcut olan tehdit algıları çeşitlendiği bu tehditlerin dengelenmesi veya tehditlerle mücadelenin giderek daha karmaşık hale geldiği görülmektedir. Arap Baharıyla beraber ortaya çıkan veya belirginleşen meydan okumalar, halk hareketleri, artan mezhepsel ve etnik kutuplaşma, radikalleşme, silahlı ve/veya sınır aşan devlet dışı aktörler, bu aktörlerin sahip olduğu silahlar, bölgesel güçler ve özellikle bölge dışı güçlerin krizlere dahli ve petrol fiyatlarının değişmesi olarak ifade edilebilir. Bir yandan konvansiyonel tehditlerle mücadele ederken diğer yandan yeni ortaya çıkan meydan okumaları dengeleme çalışmalarında bölge ülkeleri için silahların niceliği kadar niteliği ve özellikle de silah kaynağı önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu'da Silahlanma, Ortadoğu'da Güvenlik, Silah Transferleri, Silah Anlaşmaları, Silah Tedarikçileri.

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa/Türkiye. pirferhat@gmail.com

**DYNAMICS AFFECTING ARMS PROCUREMENT IN THE
MIDDLE EAST: RECIPIENTS AND SUPPLIERS IN THE
ARAB SPRING**

ABSTRACT

Arms procurement that has an important role in the analysis of the Middle East politics is influenced by a number of factors. Threat perceptions that vary over the time are the foremost among these factors. When these threat perceptions are considered together with the fact that many countries in the region do not have sophisticated domestic procurement capabilities, relationship between the arms procurement and supplier become even more important. This study aims to analyze the factors affecting the arms procurement efforts in the Middle East in the recent period in order to investigate whether the armament activities and the suppliers are affected by these factors or not. As a result, the pre-existing threat perceptions in the Middle Eastern countries have been diversified by the Arab Spring process and thus, balancing or struggling with these threats have increasingly become more complex. The challenges that have emerged or become evident with the Arab Spring can be explained as the rise of popular movements, the increasing sectarian and ethnic polarization, the radicalization, the armed and/or transnational non-state actors, weapons possessed by these actors, involvement of the regional and especially the non-regional forces in the crises and the increase in oil prices. For the regional countries, the quality as much as the quantity of the weapons and especially the source of them are gaining importance in struggling with the conventional threats on the one hand, while in balancing the newly-emerging challenges on the other.

Keywords: Arms Procurement in the Middle East, Security in the Middle East, Arms Transfers, Arms Deals, Arms Suppliers.

GİRİŞ

Silahlanma, bir neden ve sonuç olarak Ortadoğu politikalarının analizinde önemli bir değişken niteliğindedir. Soğuk Savaş döneminde daha ziyade Arap-İsrail sorunu merkezli tehdit algılarına dayalı olarak devam eden silahlanma faaliyetleri, bölge ülkelerinin spesifik olarak birbirlerinden duyduğu tehdit algılarına dayalı olarak geliştirdikleri bölgesel ve bölge dışı ittifaklarla yoğun bir şekilde beslenmiştir. Soğuk Savaş'ın sonuna doğru Ortadoğu'daki temel gündem Camp David Anlaşmaları ve İran'da Şahın devrilmesinin ardından Basra Körfezi merkezli olmaya başlamış ve bölge, İran-Irak Savaşı, Kuveyt'in Irak tarafından işgali, Irak'a düzenlenen müdahale ve yaptırımlar ile Irak'ın 2003 yılındaki işgaliyle günümüze kadar gündemde kalmaya devam etmiştir.

İran'ın nükleer faaliyetlerinin 2002 yılındaki ifşası, bu ülke kaynaklı tehdit algılarına farklı bir boyut eklemiştir. Arap Baharı ile beraber başlayan halk hareketleri ise bazı ülkelerde barışçıl dönüşüme neden olurken bazılarında düşük veya yüksek yoğunlukta çatışmalar ve iç savaş yaşanmasına neden olmuştur. Son yedi yıl içinde yaşanan süreçte, bölgesel dengeler ve tehdit algılamaları bir kere değil defalarca değişmiş ve değişmeye devam etmektedir. Bu durum ise bölgede silahlı devlet dışı aktörlerin daha geniş bir coğrafyada önemli bir faktör olarak belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Söz konusu gelişmelerin tamamı, Ortadoğu'daki savunma harcamaları ve silahlanma faaliyetlerini nicelik ve nitelik açısından etkilemiştir.

Çalışmada yanıt aranan sorular şu şekildedir: Ortadoğu'daki savunma harcamaları ile silah transferlerinin dünya genelindeki savunma harcamaları ve silah transferleriyle nasıl bir ilişkisi bulunmaktadır? Özellikle son dönemde Ortadoğu'daki savunma harcamaları ile silahlanma faaliyetlerine etki eden faktörler nelerdir? Arap Baharının Ortadoğu'daki silah alıcıları ve tedarikçileri üzerinde etkisi bulunmakta mıdır? Çalışmada Ortadoğu'daki her bir ülkenin kendine özgü yapısı ile çıkar ve tehdit algılaması olduğu kabul edilmekle beraber, savunma harcamaları ve silahlanma açısından bölgesel düzeyde bir trendin mevcut olduğu da ortaya konmaktadır.

1. DÜNYA GENELİNDEKİ SAVUNMA HARCAMALARI VE ORTADOĞU

Soğuk Savaş sonrasında büyük ölçüde iki kutuplu sistemden kaynaklanan konvansiyonel tehdit algılarının sona ermesiyle 1998 yılına kadar düşmeye devam eden dünya genelindeki savunma harcamaları, eski tehdit algılarının yerini yenileri almaya başlayınca 1998-2012 yılları arasındaki dönemde artış trendine girmiştir. (Perlo-Freeman vd., 2016: 1) 2013-2014 yıllarında küçük düşüşler gösteren dünya genelindeki savunma harcamaları, 2015 ve 2016 yıllarında 2012 yılındaki seviyeye yaklaşmıştır.

290

IJSI 11/2
Aralık
December
2018

Ortadoğu açısından bakıldığında ise bölgesel düzeydeki savunma harcamalarının dünya genelinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Nitekim dünya genelindeki gibi 1998-2012 yılında savunma harcamalarındaki artışın sürdüğü Ortadoğu'da, dünya genelinde düşüşler olduğu 2013 ve 2014 yıllarında da artışlar sürmüştür.

Tablo-1: Dünya Genelinde ve Ortadoğu'da Savunma Harcamaları (milyar dolar)

Yıllar	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015	2016
Dünya Geneli	1004	1064	1156	1315	1420	1561	1695	1695	1664	1682	1686
Değişim %	0,3	6	9	14	8	10	9	0	-2	1	0.2
Ortadoğu	89,2	96,1	98	107	124	139	145	162	187	176,1	141,4
Değişim %	16	8	2	9	16	12	4	12	15	-6	-20

Kaynak: SIPRI, Military expenditure by region in constant US dollars, 1998-2016, 2017; International Institute for Strategic Studies, Military Balance, 2016.

Tablo-1'den de görüleceği gibi dünya genelindeki savunma harcamaları SIPRI'ye göre 2016 yılında 1 trilyon 686 milyar dolar seviyesinde gerçekleşirken, IISS'e göre Ortadoğu'da 141,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu bölgesi 2016 yılında dünya genelindeki savunma harcamalarının sadece yüzde 8,4'ünü yapmakta; geri kalan yüzde 91,6'sı ise diğer ülkeler tarafından yapılmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, bu verilerden

**Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler:
Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler**

hareketle Ortadoğu'nun dünya savunma harcamalarındaki yeri nispeten önemsiz olarak değerlendirilebilir. Ancak savunma harcamalarını karşılaştırma ve yorumlamada bir diğer yöntem olan savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranına bakıldığında durum değişmektedir. Zira dünya genelindeki savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı 2016 yılında yüzde 2,2 şeklinde gerçekleşmiştir. (Tian vd., 2017: 1) Aynı oran, Ortadoğu açısından değerlendirildiğinde bölgesel düzeydeki savunma harcamaları 2015 yılına göre 2016 yılında yüzde 20 oranında düşmesine rağmen Ortadoğu'daki savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı yüzde 6'ya yakın seyretmiştir. Bu durumda, aşağıda ele alınacağı gibi, petrol fiyatlarındaki düşüşe rağmen bölgesel düzeydeki savunma harcamalarının nispi olarak dünya ortalamasının yaklaşık 3 katı olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo-2: Batı Avrupa Ülkeleri ile Ortadoğu'daki Kişi Başına Düşen Ortalama Savunma Harcaması (Dolar)

	2000	2005	2010	2013	2015
Batı Avrupa Ülkeleri*	352	533	607	589	494
Ortadoğu Ülkeleri**	687	674	830	982	863

Kaynak: SIPRI, Military Expenditure per Capita, Military Expenditure Database, 2017

Kişi başına düşen savunma harcamaları açısından bakıldığında da Ortadoğu'daki savunma harcamalarının farkı ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırmanın daha belirgin bir şekilde ortaya çıkması açısından, Batı Avrupa ülkeleri ile Ortadoğu bölgesindeki kişi başına düşen savunma harcamalarının karşılaştırılması yoluna başvurulmuştur. Tablo-2'de görüldüğü gibi 2000 yılında Batı Avrupa ülkelerinde kişi başına 352 dolar civarında bir savunma harcaması yapılmışken; aynı yıl Ortadoğu'da kişi başına 687 dolar savunma harcaması yapıldığı

* İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz, Norveç, Hollanda, Danimarka dâhil 19 Batı Avrupa ülkesi dikkate alınmıştır.

** Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suriye ve Yemen dikkate alınmıştır. Bazı ülkelerde verilerin bulunmadığı yıllarda, önceki dönemdeki ilk veri dikkate alınmıştır.

görülmektedir. Ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyine rağmen Batı Avrupa ülkeleri ile Ortadoğu'da kişi başına düşen savunma harcamalarındaki karşılaştırmada Ortadoğu ülkelerinin 2005, 2010 ve 2015 yıllarında belirgin bir şekilde kişi başına daha fazla savunma harcaması yaptığı ortaya çıkmaktadır.

2. BÖLGEDE EN FAZLA SİLAHLANMA HARCAMASI YAPAN ÜLKELER

Ortadoğu ülkelerindeki savunma harcamaları ayrıntılı olarak irdelendiğinde 2015 yılında özellikle Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt ve Bahreyn'in kişi başına yıllık 1000 doların üzerinde savunma harcaması yapmış; buna mukabil Batı Avrupa ülkeleri arasında sadece Norveç'in kişi başına düşen savunma harcaması 1000 doların üstüne çıkabilmiştir. 2015 yılında Suudi Arabistan'ın yapmış olduğu kişi başına düşen savunma harcaması, İngiltere, Almanya ve Fransa'nın yapmış olduğu kişi başına düşen savunma harcaması toplamından daha yüksektir. Nitekim Suudi Arabistan dünyada en fazla savunma harcaması yapan ülkeler arasında 2015 yılında üçüncü, 2016 yılında ise dördüncü olmuştur. SIPRI'ye göre dünyada en fazla savunma harcaması yapan ilk 15 ülke sıralamasında Suudi Arabistan'ın yanı sıra BAE (14.) ve İsrail (15.) de yer almaktadır. (Tian vd., 2017: 2)

Dolayısıyla her ne kadar dünya genelindeki savunma harcamaları içinde rakamsal açıdan düşük gibi gözükse de Ortadoğu'daki savunma harcamaları belirgin bir şekilde yüksek düzeydedir. Bu durum bölge ülkelerinin savunma harcamaları için bütçelerinden ayırdıkları pay veya kişi başına düşen savunma harcamaları açısından düşünüldüğünde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ortadoğu küresel silahlanma açısından da dünyanın diğer bölgelerinden belirgin bir şekilde farklılaşmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin 1999-2008 arası dönemde dünya silah ticaretinin alıcı sahnesindeki payı yüzde 21 olarak gerçekleşmişti. (Perlo-Freeman, 2009: 2) 2013-2017 yılları arası dönem ise Soğuk Savaş sonrası dönemde en fazla silah transferinin yapıldığı dönem olarak kayıtlara geçmiş ve Ortadoğu ülkeleri silah transferlerinin yüzde 32'sini ithal etmiştir. (Wezeman, 2018: 8)

*Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler:
Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler*

Tablo-3: 2012-2016 Yıllarında İlk 40 Silah Alıcısı İçinde Yer Alan Ortadoğu Ülkelerinin Payları

Alıcı	Dünya Silah İthalatındaki payı (%)	
	2008-2012	2013-2017
Suudi Arabistan	3.4	10
BAE	3.2	4.4
Irak	1.7	3.4
Mısır	1.6	4.5
İsrail	0.8	1.7
Katar	0.6	1.5
Umman	0.3	1.7
Kuveyt	0.2	1
Ürdün	0.7	0.8
Toplam	12,5	32.2

Kaynak: Pieter D. Wezeman vd., 2018: 6.

Bölge ülkelerinden dokuzu, Tablo-3'te de görüldüğü gibi son beş yıl içindeki dünya silah transferlerinde ilk 40 alıcı içinde yer almaktadır. Bu ülkelerden Suudi Arabistan, bölgeye transfer edilen silahların yüzde 31'ine ev sahipliği yapmaktayken Mısır yüzde 14'ünü, BAE ise yüzde 13'ünü ithal etmiştir. (Wezeman, 2018: 10) Tabloda özellikle Umman, Katar, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Irak'ın silah alımlarında bir önceki beş yıla göre ciddi artışlar dikkat çekmektedir. Bu noktada ilk akla gelen faktör, söz konusu ülkelerin büyük ölçüde petrol üreticisi olmaları gelmekteyse de petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve özellikle 2014 yılından itibaren yaşanan ve günümüze kadar devam eden düşüş, bu faktörün anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bölge ülkelerinin silah alımlarındaki ciddi artışları daha ziyade, aşağıda da değinilecek olan, Arap Baharı süreciyle beraber değişen ve çeşitlenen tehdit algılarıyla ilişkilendirmek mümkündür.

3. ORTADOĞU'DA SİLAHLANMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ortadoğu'daki savunma harcamaları ve silahlanma girişimleri her ülkenin kendine özgü güvenlik, tehdit ve çıkar algısına dayalı olarak şekillenmektedir. Her ne kadar kategorik bir şekilde genelleme

yapmak mümkün olmasa da Ortadoğu'da klasik anlamda dış tehditlere dayalı askeri güvenliğin yanı sıra rejim güvenliğinin sağlanması ön planda yer alan bir önceliktir. Bu öncelik, şüphesiz bölgesel denkleme meydana gelen gelişmeler çerçevesinde güvenlik, tehdit ve çıkar algılarında da bazı değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ve Arap Baharı öncesinde Ortadoğu'da silahlanma girişimleri ve savunma harcamalarını etkileyen başlıca gelişmeler şu şekilde ifade edilebilir. Öncelikle Suudi Arabistan, Kuveyt ve kısmen de Suriye açısından 1990'lı yılların başındaki tehdit algısı kaynağı Irak'ın Kuveyt'i işgali olmuştur. Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri açısından İran kaynaklı tehdit algısı ise bu ülkenin gizli nükleer faaliyetlerinin 2002 yılındaki ifşasından sonra daha da artmıştır. Zira Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri her ne kadar askeri kapasite açısından İran'ı konvansiyonel anlamda dengelemeyeceklerinin farkında olsa da nükleer güce sahip bir Tahran yönetiminin "dokunulmazlık" kazanacağı kaygısı bu tehdit algısını arttırmıştır.

İran kaynaklı tehdit algısıyla ilişkili olarak Irak'ın 2003'te ABD öncülüğündeki işgali ve süregelen kaotik ortam, bölgedeki dengeleri ve tehdit algılarını farklı bir boyuta taşımıştır. Nitekim Kuveyt'i işgalinden sonra bile devlet kimliği olarak Sünni Arap kimliği ön planda olan Irak'ta giderek Tahran'ın etkili olması, İran kaynaklı tehdit algılarının artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Irak'ta önce işgal güçlerine daha sonra yeni kurulmaya çalışılan yönetime karşı başlayan direniş hareketi, radikal unsurların da bu ülkeye gelmesine ve ideolojilerini yaygınlaştırmasına neden olmuştur. Bu durum, merkezi Bağdat yönetiminin mezhepçi ve baskıcı politikalarıyla birleşince radikal unsurlar daha geniş bir zemin bulmuş ve karşımıza ilerleyen dönemde silahlı ve sınır aşan nitelikteki devlet dışı aktörlerin çıkmasına neden olmuştur.

Bölge ülkelerinin silahlanmasında ve savunma harcamalarında uzunca bir dönem etkili olan Filistin sorunu konusunda Mısır'ın İsrail'le imzaladığı Camp David anlaşmalarından sonra büyük ölçekli bir savaş yaşanmamıştır. Bununla beraber İsrail ve Mısır, aynı silah kaynağından silah alımlarını sürdürmüştür. İsrail'in güney Lübnan'daki işgalinin son bulmasının ardından Hizbullah'a ve HAMAS'ın Filistin'deki seçimlerde gösterdiği başarının ardından

*Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler:
Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler*

HAMAS'a yönelik saldırıları, Filistin ekseninde sorunların devam etmesine neden olmuştur. Bu noktada Tel Aviv yönetiminin, Lübnan'da Hizbullah'a, Gazze'de ise HAMAS üyeleri başta olmak üzere Filistinlilere karşı geniş kapsamlı saldırıları söz konusu olmuştur. Bunlardan özellikle 2006 yazında İsrail'in Hizbullah'a saldırmak için Lübnan'a kara operasyonu düzenlemesi, silahlanma açısından konvansiyonel güçlerin devlet dışı aktörler karşısında ne denli başarılı olabileceğine yönelik ipuçları vermiştir. Zira İsrail bu savaş sırasında 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan daha fazla kayıp vermiştir. (Cordesman vd., 2007) Öte yandan İsrail'in İran kaynaklı tehdit algıları da artarak devam etmiştir. Bu bağlamda Körfez ülkelerinin haricinde İran'ın silahlanma faaliyetleri ve nükleer girişimlerinden en fazla tehdit algılayan ülkenin İsrail olduğu söylenebilir.

2011 yılında başlayan ve günümüzde de etkisini devam ettiren Arap Baharı süreci, bölgesel düzeyde dengelerin ve tehdit algılarının bir kez daha değişmesine neden olmuştur. Son yedi yıl içinde yaşanan süreçte, bölgesel dengeler ve tehdit algılamaları bir kere değil defalarca değişmiş ve değişmeye devam etmektedir. Son dönemde öne çıkan ve bölge ülkelerine yönelik meydan okumalar olarak da ifade edilebilecek olan çok sayıda faktör bulunmakla birlikte, çalışmada bu faktörler sekiz boyutta ele alınmaktadır. Bu faktörlerin her biri birbiriyle yakından ilişkili olup aralarında hiyerarşik veya kronolojik bir ilişki bulunmamaktadır.

İlk faktör olarak ele alınabilecek olan *halk hareketleri*, Tunus ve Mısır örneğinde iktidar değişikliklerine neden olmuş ve bu durum, diğer bölge ülkelerinin barışçıl da olsa halk hareketleri karşısında daha katı önlemler almasına neden olmuştur. Örneğin Libya'da Kaddafi, Suriye'de Esad, Yemen'de Abdullah Ali Salih, Bahreyn'de Hamad bin İsa el Halife gibi kişiler, söz konusu halk hareketleri karşısında sert önlemler alarak rejimlerini korumaya çalışmış, bunlardan Şam ve Manama haricindeki yönetimlerde değişikliklerin önüne geçilememiştir. Söz konusu ülkelerde yaşanan gelişmeleri de dikkate alan bölge rejimleri, halk hareketlerini bastırmaya yönelik planlamalarını gözden geçirme ve savunma harcamaları ile silahlanmalarını bu doğrultuda revize etme yoluna gitmişlerdir.

Bölge ülkelerinin savunma harcamaları ile silahlanmalarını etkileyen bir diğer faktör, bölgede giderek etkisini arttıran *mezhepsel ve etnik*

kutuplaşma olarak ifade edilebilir. Bahreyn, Lübnan ve Yemen gibi ülkelerde mezhepsel kutuplaşmanın, Suriye ve Irak örneklerinde ise her iki alanda kutuplaşmanın arttığı görülmektedir. Bu kutuplaşmanın savunma harcamaları ve silahlanmaya iki açıdan etkisi bulunmaktadır. İlk olarak kutuplaşmanın arttığı ülkelerde yaşanan çatışmalar, rejimlerin savunma harcamalarındaki yönelimlerinin ve silahlanmadaki niteliğinin değişmesine neden olmaktadır. İkinci olarak kutuplaşmanın olduğu bir ülkeye sınırı olan ve bu kutuplaşmadan doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilenme ihtimali bulunan ülkeler de savunma harcamaları ve silahlanma faaliyetlerini bu faktörü dikkate alarak gözden geçirmektedir.

296

IJSI 11/2
Aralık
December
2018

Bununla ilişkili olarak bölge ülkeleri açısından bir diğer meydan okuma, *radikalleşme* olarak kendini göstermektedir. Bölge ülkelerinde daha önce yerel düzeyde ve nispeten önemsiz görülen radikalleşme, son dönemde etkisini hissettiren ve kısa/orta vadede de hissettirecek olan ciddi bir meydan okuma olarak bölge ülkelerinin karşısında durmaktadır. Günümüzde örneklerini Irak, Suriye, Lübnan, Yemen gibi ülkelerde görmek mümkün olan radikalleşme sadece yaşadığı ülkeyi değil; başta sınırdaş ülkeler olmak üzere bölgeyi hatta bütün dünyayı etkileme kapasitesine sahiptir. Bölge ülkeleri, kısa vadede radikalleşme şeklinde ortaya çıkan meydan okumayı askeri önlemlerle yüzeysel bir şekilde ortadan kaldırma yoluna gitse de kapsamlı stratejiler uygulanmadığı sürece bu meydan okumanın bölge ülkelerini etkilemeye devam edeceği ve doğal olarak savunma harcamaları ile silahlanmayı etkileyeceği söylenebilir.

Bölge ülkelerinin savunma harcamaları ve silahlanmalarında etkili olan dördüncü faktör özellikle son dönemde etkisini göstermeye başlayan *silahlı ve/veya sınır aşan devlet dışı aktörler* şeklinde ifade edilebilir. Etnik, dini veya ideolojik gerekçelerle kendilerini meşrulaştırmaya çalışan bu aktörler, bölge ülkelerinin klasik anlamdaki savunma harcamalarını ve silahlanmalarını ciddi bir şekilde etkileme potansiyeline sahiptir. Zira bölge ülkelerinin, konvansiyonel silahlar ve ordu yapılanmasıyla bu asimetric tehditlerle mücadelede başarı gösteremeyeceği birçok örnekle teyit edilmiştir. Irak'ta DAES'in Musul'u işgali ve belirli bir dönem ilerlemesini sürdürmesi veya Suriye'de PKK/PYD'nin etki alanını genişletmesi örneklerinde görüldüğü gibi silahlı/sınır aşan devlet dışı aktörler devlet otoritesini ve güvenliğini ciddi bir şekilde sarsabilmektedir. Bu aktörlere müdahale etmeme veya kapsamlı bir

*Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler:
Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler*

stratejinin uygulanmaması, bir kördüğüm gibi diğer faktörleri de besleyerek durumun işin içinden daha da çıkılmaz bir hale gelmesine neden olabilmektedir. Söz konusu silahlı/sınır aşan devlet dışı aktörler kendi topraklarında üslenmese bile bölge ülkeleri, bu gruplardan tehdit algılamakta ve son dönemde yapmış oldukları savunma harcamaları ve silahlanmada bu faktörü de göz önünde bulundurmaktadırlar.

Silahlı ve sınır aşan devlet dışı aktörlerle ilişkili olarak beşinci faktör, bu *aktörlerin silahlanmasıdır*. Nitekim devlet dışı silahlı aktörlerin silah anlaşmaları veya silah tedarikleri klasik anlamda devletler arasında yapılan silah alış-verişi gibi değildir. Bu aktörlerin silah envanterlerini net bir şekilde öngörmek de mümkün değildir. Bununla beraber Hizbullah ve resmileşmeden önce Haşd-i Şabi gibi aktörlerin envanterleri bilinmese de temel silah kaynaklarının İran ve Irak olduğu bilinmektedir. Aynı durum PKK/PYD açısından da geçerlidir. Temel silah kaynağı bilinmese de ABD'nin bu örgüte silah transferinde bulunduğu açıktır. DAEŞ'in envanterlerinde ise ağırlıklı olarak Amerikan ve Rus silahları bulunsa da bunları ne şekilde ve hangi şartlarda elde ettiği tartışılan bir konudur. Bu devlet dışı aktörlerin envanterlerinde bulunan bazı silah sistemleri, konvansiyonel yapıdaki ordulara sahip ülkeler açısından güvenlik sorunları oluşturabilmektedir. (Conflict Armament Research Center, 2014) Bu noktada söz konusu örgütlerin sahip olduğu veya elde ettiği tank savar ve uçak savar gibi silah sistemleri ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla özellikle söz konusu aktörlerden tehdit algılayan ülkeler, bu tehdidi dengelemek için giriştikleri veya geliştirdikleri silahlanma faaliyetinde bu durumu da dikkate almaktadır.

Beşinci faktörle ilişkili olarak bölge ülkelerinin güvenliklerini doğrudan etkileyebilecek olan bir diğer risk, devlet dışı aktörlerin - ister üstü örtülü bir şekilde devletler tarafından ister farklı ağlar üzerinden elde etsinler- sahip oldukları silah envanterlerinin el değiştirme ihtimalidir. Bu durum, aynı ideoloji veya düşünceye sahip olan devlet dışı aktörler arasında bir nevi "yardımlaşma" veya "devlet-dışı aktörler arası silah transferi" şeklinde olabileceği gibi bir devlet dışı aktörün diğer devlet dışı aktörden bazı silah sistemlerini ele geçirmesi şeklinde de olabilmektedir. (Yeşiltaş ve Kardaş, 2018) Nitekim Amerikan menşeli tanksavar bir silah sisteminin Irak ordusundan DAEŞ'e, DAEŞ'ten PKK/PYD'ye ve PKK/PYD'den de diğer radikal grupların eline geçmesi söz konusu olabilmıştır. Yine

Amerikan yapımı bir zırhlı personel taşıyıcının Irak ordusundan DAEŞ'e, oradan da PKK/PYD'nin eline geçmesi söz konusu olabilmektedir.

Altıncı olarak Ortadoğu'da son dönemde yaşanan savaş ve çatışmaların ortaya çıkardığı bir diğer meydan okuma, *bölgesel güçlerin ve özellikle bölge dışı güçlerin çatışmalara angaje olması* şeklinde ortaya çıkmıştır. Her ne kadar henüz Soğuk Savaş döneminde olduğu kadar yüksek düzeyde bir bölge içi gerilime neden olmasa da bölge içi güçlerin krizlere angajmanı gerilimin tırmanmasına neden olmaktadır. Gerilimin tırmanması ise bölge ülkelerinin tehdit algılarının artmasına ve bunu dengeleme girişimlerinde bulunmasına neden olmaktadır. Bu dengeleme girişimleri ise bölge ülkelerinin söz konusu çatışmaya angaje olması şeklinde gerçekleşebileceği gibi yeni silah alımları şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Bunlardan ilkinin olması, söz konusu lokal çatışmanın daha kompleks hale gelmesine neden olmakta ve krizlerin çözüm süreci de uzamaktadır. İkinci durum ise kaçınılmaz olarak güvenlik ikilemini ortaya çıkarmakta ve farkında olmadan yeni bir silahlanma yarışı dalgasının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Bölge dışı güçlerin krizlere angajmanı ise bölge ülkelerinin süregiden ittifaklarını sorgulamalarına, mevcut silah kaynaklarını çeşitlendirme veya değiştirme arayışına girmelerine neden olabilecek niteliktedir. Bununla beraber, bölge ülkelerinin temel silah kaynaklarını tamamen ikame edecek yeni kaynaklar bulmaları zorlu bir süreçtir. Zira bu süreç hem zaman gerektirmekte hem de eski kaynağı tamamen ikame edecek yeni bir silah kaynağı bulmak günümüz koşullarında çok mümkün görülmemektedir. Bölge ülkeleri bu nedenle temel silah kaynaklarını ikame etmek yerine tamamlayıcı nitelikteki silah kaynaklarına yönelme ve böylece silah kaynaklarını çeşitlendirme yoluna gitmektedirler.

Yedinci olarak bölge ülkelerinin savunma harcamaları ve silahlanma girişimlerini etkileyen bir diğer meydan okuma, Arap Baharı öncesinde de mevcut olan *konvansiyonel nitelikteki tehditlerin artarak veya azalarak devam etmesi* şeklinde kendisini göstermektedir. Örneğin Körfez ülkeleri açısından İran kaynaklı tehdit algısı devam etmektedir. Arap Baharı sürecinde İran'ın krizlere angajmanından dolayı tehdit algıları artarak devam eden Körfez ülkeleri, ayrıca İran'ın balistik füze kapasitesinden ve ABD'nin 2013 yılında İran ile

*Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler:
Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler*

yapmış olduğu nükleer faaliyetlerle ilgili anlaşmadan dolayı da kaygı duymaktadır. Bu durum ise kaçınılmaz bir şekilde söz konusu ülkelerin savunma harcamaları ve silahlanma faaliyetleri üzerinde etkili olmaktadır.

Grafik-1: 2008-2017 Yıllarında Petrol Fiyatındaki Dalgalanmalar

Kaynak: <http://www.nasdaq.com/markets/crude-oil.aspx?timeframe=10y>

Son olarak Ortadoğu'da petrol üreticisi ülkeler açısından bir diğer meydan okuma da özellikle petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardır. Yukarıdaki grafikten de görüleceği üzere 2008 yılında petrolün varil fiyatının 140 dolar seviyesinde olduğu, 2009 yılında düşüş yaşadığı, 2010 yılından itibaren ise yükseliş trendine geçerek 2014'te 100 doların üzerine çıktığı görülmektedir. Ancak 2014 yılından itibaren düşüşe geçen petrol fiyatları günümüzde henüz 75 dolar seviyesindedir. Bu durum, bütçe gelirleri ağırlıklı olarak petrole dayalı olan bölge ülkeleri açısından ciddi bir handikap oluşturmuştur. Petrol fiyatlarındaki ciddi düşüş, Tablo-1, Tablo-2 ve Tablo-3'te yer alan verilerle beraber yorumlandığında ise petrol fiyatlarındaki düşüşün bölge ülkelerinin savunma harcamaları ve silahlanmalarını etkilediği ancak bu etkinin, petrol fiyatlarındaki düşüşle aynı oranda olmadığı açıkça görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, petrol fiyatlarındaki düşüşe

rağmen petrol üreticisi bölge ülkeleri için algılanan tehditler daha ciddi bir şekilde ele alınmış ve fiyatlardaki düşüşten daha yüksek bir savunma harcaması ve silahlanma içine girmişlerdir.

4. SON DÖNEMDE SİLAHLANMAYI ETKİLEYEN MOTİVASYONLAR VE TEDARİKÇİLERİN DURUMU

Silah ticareti normal ticari işlemlerden oldukça farklı ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Silah ticareti ister piyasa fiyatları üzerinden olsun ister sembolik rakamlarla isterse de hibe olarak gerçekleştirilsin, bunun siyasi ve stratejik yönü, ekonomik yönüne ağır basan bir etkileşimdir. Bu etkileşim, silah ticaretinin kendine özgü doğası gereği sadece bir kereliğine değil, birçok kez gerçekleşmekte ve istisnalar hariç olmak üzere aynı taraflar arasında uzun dönemler sürebilmektedir. Tedarikçi ve alıcı ülkeler açısından farklı hedeflerin ve beklentilerin söz konusu olduğu silah ticaretinde transferler, her iki tarafın çıkarı keskin bir şekilde çatışmadığı sürece gerçekleşmektedir.

Tedarikçilerin bir silah ticaretinde farklı beklenti ve hedefleri olabilmektedir. (Smith vd., 1985: 243) Ekonomik kazanç beklentisi, siyasi hedefler ve stratejik hedefler şeklinde ifade edilebilecek olan bu kazanç ve beklentilerden siyasi hedeflerde, silah transferi bir yandan alıcı ülkenin istikrarını sağlamak için kullanılabilmesi gibi alıcı ülke üzerinde bir nüfuz aracı olarak da kullanılabilir. Stratejik hedefler açısından bakıldığında, silah tedarikçisi bir ülke bu transfer sayesinde kendi ulusal güvenliği ve çıkarlarını da korumaktadır. Askeri bir müdahalenin ikamesi olarak da değerlendirilebilecek olan silah transferi sayesinde alıcı ülkede üs kolaylığı sağlama veya yakın askeri/siyasi ilişkiler geliştirme imkânı olacaktır. (Kemp, 1971: 382)

İstisnalar hariç alıcı konumda bulunan Ortadoğu ülkelerinin de ekonomik, siyasi ve stratejik hedefleri bulunmaktadır. Burada alıcı ülke açısından özellikle iki husus ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi alıcı ülkenin aldığı silahların yedek parça ve mühimmat dâhil olmak üzere transferlerin kesintisiz olması gerekmektedir. Kaynağın sürekliliği olarak ifade edilebilecek bu konu, özellikle kriz anlarında alıcı ülke açısından sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. (Levine ve Smith, 1997: 338) İkinci husus ise bazı durumlarda alınan silahların niteliğinden ziyade, tedarikçi ülkenin kendisi bilinçli olarak tercih edilmektedir. Bu noktada bazı Körfez ülkelerinin silah alımlarına,

*Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler:
Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler*

nicelik veya nitelikten ziyade silah kaynağı tarafından sağlanacak güvenlik açısından yaklaştığı söylenebilir.

Bu bilgilerden hareketle Ortadoğu ülkelerinin silahlanmasında tedarikçi ülkelerin kimler olduğu daha bir anlam kazanmaktadır. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi ABD, 2012-2016 döneminde Ortadoğu ülkelerine silah satışında deyim yerindeyse tekel konumundadır. Tabloda yer verilen 14 ülkeden 10'unun en büyük tedarikçisi ABD olup, bu ülkelerden Umman ve Mısır haricinde ki ülkelerde silahların yüzde 50'den fazlası ABD tarafından tedarik edilmektedir. Önceki dönemlerle karşılaştırıldığında ABD'nin bu pozisyonu çok da değişmemektedir.

Tablo-4: Ortadoğu Ülkelerinin İlk Dört Silah Tedarikçisi (2012-2016)

Alıcı Ülke	Tedarikçi Ülke		Tedarikçi Ülke		Tedarikçi Ülke		Tedarikçi Ülke	
	1. Ülke	% Payı	2. Ülke	% Payı	3. Ülke	% Payı	4. Ülke	% Payı
Bahreyn	ABD	61.48	Türkiye	29.51	Belçika	4.10	Çin	3.28
Mısır	ABD	40.6	Fransa	39.65	Almanya	6.02	İspanya	5.99
İran	Rusya	87.66	Çin	12.34				
Irak	ABD	55.79	Rusya	23.31	G.Kore	9.29	Çekya	3.57
İsrail	ABD	51.82	Almanya	35.81	İtalya	12.37		
Ürdün	Hollanda	43.91	ABD	29.12	BAE	9.44	İsrail	5.46
Kuveyt	ABD	91.19	Rusya	3.56	Avusturya	1.78	İsviçre	1.48
Lübnan	ABD	82.39	Ürdün	12.68	Fransa	2.11	İtalya	2.11
Umman	ABD	34.69	İngiltere	23.31	Fransa	12.41	İspanya	8.59
Katar	ABD	67.52	Almanya	17.95	İsviçre	6.32	Fransa	5.04
S. Arabistan	ABD	52.04	İngiltere	27.12	İspanya	4.19	Fransa	4.11
Suriye	Rusya	93.97	İran	5.36	Çin	0.67		
BAE	ABD	62.40	Fransa	11.83	İtalya	6.46	İspanya	4.46
Yemen	Belarus	32.94	G.Afrika	31.76	ABD	17.65	İspanya	9.41

Kaynak: SIPRI, <https://www.sipri.org/commentary/blog/2017/state-major-arms-transfers-8-graphics>

Tablo-4'te dikkat çeken bir diğer husus, Rusya'nın bölgesel silahlanmadaki rolüne ilişkindir. İran ve Suriye'nin temel silah kaynağı olan Moskova yönetimi bu ülkelerin silahlarının sırasıyla yaklaşık yüzde 88 ve yüzde 94'ünü tek başına karşılamaktadır. Rusya aynı zamanda Irak ve Kuveyt'in de ikinci en büyük silah kaynağı

konumundadır. Öte yandan, geçmiş verilerle karşılaştırıldığında Fransa'nın bölgesel silah transferlerinde daha fazla pay almaya başladığı görülmektedir.

Ortadoğu'da silah alıcısı olan İsrail'in aynı zamanda silah tedarikçisi rolüne de değinmek gerekir. Nitekim 2013-2017 döneminde dünya silah ticaretinin yüzde 1.4'ünü satın alan İsrail aynı zamanda dünya silah ticaretinin tedarikçi payında yüzde 2.9'luk bir paya sahiptir. (Wezeman, 2018: 2) İsrail'in silah sattığı ülkeler içinde Hindistan yüzde 49'la ilk sırada gelirken onu yüzde 13'le Azerbaycan ve yüzde 6.3'le Vietnam takip etmektedir. (SIPRI, 2017) İsrail'in silah kaynakları arasında yüzde 60 ile ilk sırada yer alan ABD'ye, ürettiği ve ihraç ettiği silahların yüzde 6'ya yakını satıyor olması, iki ülke arasındaki yakın ilişkiyi göstermesi açısından anlamlıdır.

302

IJSI 11/2
Aralık
December
2018

Obama'nın ikinci Başkanlık döneminde etkisini iyiden iyiye hissettiren Arap Baharı, alıcı ülkelerin ABD'nin bölgesel politikalarına yönelik kuşkularıyla beraber bölgeye yönelik silah satışlarını da etkileme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde ABD'nin özellikle dört konudaki politikası, bölgede temel tedarikçisi olduğu ülkelerde kaygıların artmasına neden olmuştur. Bunlardan birincisi, Irak'ta henüz istikrar sağlanmadan ABD'nin çekilmesi ve düşük seviyeli angajmanı sonrasında ortaya çıkan güç boşluğunun İran tarafından doldurulmasıdır. Zira Irak'ta Saddam rejiminin devrilmesinin ardından ortaya çıkan tablo, özellikle Sünni Arap kesimlerin aleyhine bir güç dengesinin oluşmasına neden olmuştur.

İkincisi Suriye'de ortaya çıkan ve giderek derinleşen kriz karşısında ABD'nin takındığı pasif tutumdur. Zira krize oldukça düşük bir şekilde angaje olan Obama, 2012 yılında kırmızı çizgi olarak ifade ettiği Şam yönetiminin kimyasal silah kullanımının 2013 yılı Ağustos ayında kesinleşmesi üzerine herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. 2014 yılında ise Irak'taki DAEŞ varlığıyla mücadele şeklinde başlayan politikasını Suriye'ye taşımış ancak bu kez de krizin kendisini çözmek yerine PKK/PYD'ye destek vererek sınırlı bir angajman geliştirmiştir.

Üçüncü olarak, Obama yönetimindeki ABD'nin Mısır politikası da bölgesel düzeyde tüm kesimlerden tepki çekmiştir. Mübarek rejiminin halk hareketi sonucunda devrilmesi aşamasında Mübarek'e destek çıkmadığı için bazı kesimlerde eleştirilen Obama yönetimi, ardından Mısır tarihinin demokratik anlamda seçilmiş tek cumhurbaşkanı olan

*Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler:
Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler*

Muhammed Mursi'ye karşı düzenlenen askeri darbe esnasında da net bir tavır almaktan kaçınmıştır. Bu açıdan ABD, bölgede değişimi destekleyen ve değişime karşı çıkan ülkelerin eleştirisine uğramıştır.

Son olarak Obama yönetiminin İran ile yürütülmekte olan nükleer müzakereler esnasında Tahran ile geliştirilen telefon diplomasisi ve 2015 yılında imzalanan nükleer anlaşma, gerek siyasal gerekse de askeri anlamda ABD'nin dost ve müttefiki olarak tanımlanabilecek rejimlerin kaygılarını arttıran gelişmeler olmuştur. Buradan hareketle ABD'nin söz konusu politikalarından rahatsız olan bölge ülkelerinin yeni silah alım anlaşmalarını en azından Obama döneminin sonlarına doğru ABD üzerinde bir koz olarak öne sürme girişimleri olduğu görülmektedir. ABD'nin temel silah kaynağı olduğu ülkeler açısından, ABD'yi bir diğer silah kaynağıyla ikame etme politikasının başarıya ulaşması, kısa vadede oldukça zordur. Bununla beraber yavaş yavaş silah kaynağını çeşitlendirme ile başlayan bu süreç, alternatif kaynakların tutumlarına bağlı olarak orta ve uzun vadede ABD'nin bölgedeki silah satışlarını etkileme potansiyeline sahiptir. ABD'ye alternatif veya ABD'yi tamamlayıcı bir unsur olarak potansiyel silah tedarikçileri olarak İngiltere ve Fransa öne çıkmaktadır. Rusya ve Çin ise bölgede oluşan Amerikan politikalarına yönelik tepkiyi avantaja çevirmeye çalışan ve orta ve uzun vadede tamamlayıcı olmaktan ziyade alternatif birer tedarikçi olma potansiyeli taşıyan ülkelerdir.

Bölge ülkelerinin silah arayışlarında salt ekonomik motivasyonla hareket etmediği açıktır. Özellikle Ortadoğu'daki silah transferleri dikkate alındığında alıcılar açısından ekonomik gerekçelerden ziyade siyasal ve stratejik faktörlerin daha etkili olduğu görülmektedir. Zira alıcı ülke, silah anlaşmasıyla sadece askeri açıdan güçlü hale gelmemekte, bunun yanında tedarikçi ülke ile de tek seferle sınırlı olmayan ciddi bir bağ kurmaktadır. Buradan hareketle Tablo-4'te de görüleceği gibi Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn, Kuveyt ve Katar gibi Körfez ülkelerinin silah transferleri üzerinden ABD ile kurduğu ilişki daha anlamlı hale gelmektedir. Nitekim ABD, bu ülkelerin silah alımlarının yüzde 50'sinden fazlasını tek başına sağlayarak tedarik açısından birinci sırada yer almaktadır. Bu durum, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki askeri varlığıyla beraber düşünüldüğünde, aslında söz konusu Körfez ülkelerinin ABD'den sadece silah satın almadığını; aynı zamanda rejimlerinin devamı açısından siyasal güvence de satın aldıklarını göstermektedir.

303

IJSI 11/2
Aralık
December
2018

Arap Baharının ilk yıllarında ABD'nin düşük profilli politikasına rağmen bazı bölge ülkelerinin hâlâ ABD'den siyasi ve askeri anlamda beklentileri olduğu, bu nedenle yeni silah anlaşmaları imzaladığı görülmektedir. Örneğin Suudi Arabistan, 2011 yılında ABD ile rakamsal açıdan o döneme kadar dünya tarihindeki en büyük silah anlaşmasını yapmıştı. (Pirinççi, 2011: 61-84) Bununla beraber Riyad yönetimi kısmen ABD'nin politikalarından duyduğu rahatsızlık kısmen de Rusya'nın Suriye krizindeki angajmanını sınırlamak için 2013 yılında Rusya ile silah alımına yönelik görüşmeye başlamış ve 15 milyar dolar tutarında bir silah paketini müzakereye etmişti. (Oweis ve Bakr, 2013) Mısır'da Muhammed Mursi'yi askeri darbe ile deviren Abdulfettah Sisi yönetimi de ABD'nin darbeyi açıkça desteklememesine tepki olarak silah alternatifleri göstermek istercesine ilk seyahatini Rusya'ya yaparak gelişmiş helikopter ve füze savunma sistemlerini de içeren silah alım talebinde bulunmuştu. (Solomon, 2014; Schenker ve Trager, 2014) Sisi yönetimindeki Mısır'ın, aynı mesajı Fransa ile yaptığı silah alım müzakereleriyle de vermek istediği söylenebilir. Zira 2015 yılının başında Fransa ile Sisi yönetimi arasında, 24 adet Rafale modeli savaş uçağı da dâhil olmak üzere 5.2 milyar Avroluk bir silah paketi anlaşması yapılmıştır. (Reuters, 2015)

Donald Trump'ın iktidara gelmesinin ardından ABD'nin bölgedeki silah tedarik liderliğine meydan okunmaya başladığını fark eden yeni yönetimin bölgeye yönelik ilk yaklaşımında silah satışları önemli bir faktör olmuştur. Donald Trump'ın göreve başladıktan sonra ilk yurtdışı ziyaretini Suudi Arabistan'a yapmasını ve bu ziyaret esnasında Suudi Arabistan ile ABD arasında 110 milyar dolar tutarında bir silah paketi için ön anlaşma yapılmış olmasını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. (Mehta, 2017) Aynı şekilde bazı Körfez ülkeleri yöneticilerinin Washington ziyaretlerinde veya alt düzeydeki ikili temaslarında sıklıkla dile getirilen konuların başında silah paketlerinin olması da bununla ilişkilidir.

SONUÇ

Savunma harcamaları ve silahlanma, Ortadoğu politikalarını anlamak açısından önemli bir değişkendir. Çoğu zaman savunma harcamaları ve özellikle silahlanmaya ilişkin veriler kullanılmadan veya ön kabullerle yapılan analizler, sağlıklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çalışmada yanıt aranan sorular açısından bakıldığında, öne çıkan bulgular şu şekildedir:

*Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler:
Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler*

İlk olarak, dünya genelindeki savunma harcamaları ve silahlanma faaliyetleri ile Ortadoğu'daki savunma harcamaları ve silahlanma faaliyetleri arasında doğrudan ve eş orantılı bir ilişki yoktur. Büyük ölçüde Ortadoğu'nun kendine özgü yapısından kaynaklanan bu durum, Tablo-1'de yer alan bölgesel ve dünya genelindeki değişim oranları ve Tablo-3'te yer alan dünya silah ithalatındaki paylar dikkate alındığında da teyit edilmektedir. Örneğin 2014 yılındaki savunma harcamaları verileri dikkate alındığında dünya genelinde 2012 yılına göre yüzde 2'lik bir düşüş söz konusuysen, Ortadoğu'da yüzde 15'lik bir artış söz konusudur.

İkinci olarak bölge ülkelerinin savunma harcamalarına ve silahlanmalarına etki eden geleneksel tehdit algılarına son dönemde yeni faktörler de eklenmiştir. Arap Baharıyla beraber ortaya çıkan veya belirginleşen bu faktörler, halk hareketleri, artan mezhepsel ve etnik kutuplaşma, radikalleşme, silahlı ve/veya sınır aşan devlet dışı aktörler, bu aktörlerin sahip olduğu silahlar, bölgesel güçler ve özellikle bölge dışı güçlerin krizlere dahli ve petrol fiyatlarının etkisi şeklinde ifade edilebilir. Bunlardan petrol fiyatları, nispeten konvansiyonel bir faktör olmakla birlikte, son dönemde etkisinin geçmişle aynı olmadığı söylenebilir. Nitekim Arap Baharı sürecinde petrol fiyatlarındaki sert düşüşe rağmen, bölge ülkelerinin silah alımları artarak devam etmiş ve savunma harcamaları petrol fiyatlarındaki düşüşle aynı oranda düşmemiştir.

Arap Baharının Ortadoğu'daki silahlanma üzerinde nicelik açısından belirgin bir etkisi bulunmaktadır. Tablo-3'te yer alan verilerden hareketle, dünya genelinde ilk 40 silah alıcısı konumunda olan bölge ülkelerinin 2007-2011 yılları arasında dünya silah ithalatındaki payı yüzde 12.6 olarak karşımıza çıkarken; 2012-2016 yılları arasında bu oran yaklaşık iki katına çıkarak yüzde 24.5'e ulaşmıştır. Çalışmada Arap Baharının bölgesel silahlanma üzerinde nitelik açısından da etkisi olduğu gözlenmiştir. SIPRI'nin silah transferleri veri tabanı ayrıntılı bir şekilde dikkate alındığında, bölge ülkelerinin mutlak olarak alıcısı oldukları konvansiyonel silah sistemlerinin yanı sıra hareket kabiliyeti yüksek ve iç güvenlik harekâtlarında kullanılacak silah sistemlerine de yönelmeye başladıkları görülmektedir.

Arap Baharının Ortadoğu'ya silah tedarik eden ülkeler üzerindeki etkisine gelince, Arap Baharının kısa vadede tedarikçiler üzerinde

305

IJSI 11/2
Aralık
December
2018

anlamalı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. ABD bölgenin temel silah tedarikçisi olarak pozisyonunu korumaktadır. Bununla beraber az da olsa ABD'nin lider silah tedarikçisi pozisyonuna yönelik meydan okumalar da yok değildir. ABD'nin silah tedarik liderliğine yönelik meydan okumalar ABD'nin bölge politikalarıyla ve bazı bölge ülkelerinin rejimlerine yönelik beka kaygılarıyla doğrudan bağlantılıdır. Silah tedarikçileri arasında bölgede oluşabilecek boşlukları veya ortaya çıkacak fırsatları en fazla kullanma potansiyeline sahip ülkeler Fransa ve İngiltere ile Rusya ve Çin'dir. Ancak kısa vadede ABD'nin bu meydan okumalardan doğrudan etkilenmeyeceği söylenebilir. Trump yönetimi ile beraber bu meydan okumalara karşı bazı adımlar atılmaya başlanması, ABD'nin bir süre daha bölgedeki liderliğini sürdüreceğinin göstergesidir. Öte yandan önümüzdeki 5-10 yıl içerisinde ortaya çıkacak verilerin yorumlanması, bölgesel silahlanmada tedarikçilerin pozisyonunda küçük değişikliklerin olabileceği ihtimalini barındırmaktadır.

Sonuç olarak Arap Baharı ile beraber Ortadoğu ülkelerinde önceden mevcut olan tehdit algıları çeşitlenmiştir. Bu tehditlerin dengelenmesi veya tehditlerle mücadele, giderek daha karmaşık hale gelmiştir. Bölge ülkeleri bir yandan konvansiyonel tehditlerle mücadele ederken diğer yandan yeni ortaya çıkan meydan okumaları dengelemeye çalışmaktadır. Bunu gerçekleştirirken alınan silahların niceliği kadar niteliği ve özellikle de silah kaynağı önem kazanmaktadır.

**Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler:
Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler**

KAYNAKÇA

Ben Solomon, Ariel (2014). "Egypt Seeks Russian Arms that Could Undermine Treaty with Israel", *Jerusalem Post*, 6 Mart 2014, <https://www.jpost.com/Middle-East/Report-Egypt-seeks-Russian-arms-that-could-undermine-treat-with-Israel-344465>, (Erişim Tarihi 10.10.2017).

Conflict Armament Research Center, (2014). *Islamic State Weapons in Iraq and Syria: Analysis of Weapons and Ammunition Captured from Islamic State Forces in Iraq and Syria*, September 2014, http://conflictarm.com/wp-content/uploads/2014/09/Dispatch_IS_Iraq_Syria_Weapons.pdf, (Erişim Tarihi 10.10.2017).

Cordesman, Anthony H.; Sullivan, George; Sullivan, William (2007). *Lessons of the 2006 Israeli-Hezbollah War*. Center for Strategic & International Studies.

<http://www.nasdaq.com/markets/crude-oil.aspx?timeframe=10y>, (Erişim Tarihi 08.03.2018)

International Institute for Strategic Studies (IISS), *Military Balance*, 2016.

Kemp, Geoffrey (1971). "The International Arms Trade: Supplier, Recipient and Arms Control Perspectives". *Political Quarterly*, 42, October-December, 376-389.

Levine, Paul; Smith, Ron (1997). "The Arms Trade: Winners and Losers". *Economic Policy*, 12(25), 335-370.

Mehta, Aaron "Revealed: Trump's \$110 Billion Weapons List for the Saudis", *Defense News*, 8 Haziran 2017, <https://www.defensenews.com/breaking-news/2017/06/08/revealed-trump-s-110-billion-weapons-list-for-the-saudis/>, (Erişim Tarihi 10.10.2017).

Nan Tian vd. (2017). *Trends in Military Expenditure, 2016*. SIPRI Fact Sheet.

Oweis, Khaled Yacoub; Bakr, Amena (2013). "Saudi Offers Russia Deal to Scale Back Assad Support", *Reuters*, 7 Ağustos 2013, <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-saudi-russia/exclusive-saudi-offers-russia-deal-to-scale-back-assad-support-sources-idUSBRE9760OQ20130807> (Erişim Tarihi 10.10.2017).

Perli-Freeman, Sam vd., (2016). *Trends in World Military Expenditure, 2015*, SIPRI Fact Sheet.

Perlo-Freeman, Sam (2009). *Arms Transfers to the Middle East*. SIPRI Background Paper.

Pirinççi, Ferhat (2011). "ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması". *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 5(2), 61-84.

307

IJSI 11/2
Aralık
December
2018

Reuters, "3.2 Billion Euros of Egypt-French Arms Deal Financed by Loan from Paris: Sisi", 1 Mart 2015, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-france-loan/3-2-billion-euros-of-egypt-french-arms-deal-financed-by-loan-from-paris-sisi-idUSKBN0LW0ZN20150228>, (Erişim Tarihi 10.10.2017).

Schenker, David; Trager, Eric (2014). *Egypt's Arms Deal with Russia: Potential Strategic Costs*, The Washington Institute, Policywatch 2218, 4 Mart 2014, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/egypts-arms-deal-with-russia-potential-strategic-costs> (Erişim Tarihi 10.10.2017).

SIPRI, (2017), *Military Expenditure by Region in Constant US Dollars, 1998-2016*.

308

SIPRI, <https://www.sipri.org/commentary/blog/2017/state-major-arms-transfers-8-graphics>, Erişim Tarihi 05.03.2018).

IJSI 11/2
Aralık
December
2018

SIPRI, *Military Expenditure per Capita, Military Expenditure Database, 2017*

Smith, Ron; Humm, Anthony; Fontanel, Jacques (1985). "The Economics of Exporting Arms". *Journal of Peace Research*, 22(3), 239-247.

Wezeman, Pieter D. vd, (2018). *Trends in International Arms Transfers, 2017*. SIPRI Fact Sheet.

Yeşiltaş, Murat; Kardaş, Tuncay (Eds.), (2018). *Non-State Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideology, and Strategy*. Palgrave MacMillan.

SUMMARY

Arms procurement that has an important role in the analysis of the Middle East politics is influenced by a number of factors. Threat perceptions that vary over the time are the foremost among these factors. Along with the Arab Spring process which has been started in 2011, the conventional threat perceptions of the regional countries that affect their armament activities have increased by adding of new ones. When these threat perceptions are considered together with the fact that many countries in the region do not have sophisticated domestic arms procurement capabilities, arms procurement and supplier relationship become even more important. This study aims to analyze the factors affecting the armament in the Middle East in the recent period in order to investigate whether the armament activities and the suppliers are affected by these factors or not. The questions to be answered in the study are as follows: How does the defense spending and arms transfer in the Middle East relate to the defense spending and arms transfers around the world? What are the factors affecting defense spending and the armament activities especially in the recent period in the Middle East region? Does the Arab Spring process affect the recipients and the suppliers of arms in the Middle East? While the study acknowledges that each country in the Middle East has its own unique structure together with its own interest and threat perception, the main argument of this study claims that there is a rising trend at the regional level in terms of the defense spending and the armament in the region. As a result, the pre-existing threat perceptions in the Middle Eastern countries have been diversified by the Arab Spring, and thus balancing or struggling with these threats have increasingly become more complex. The challenges that have emerged or become evident with the Arab Spring can be explained as the rise of popular movements, the increasing sectarian and ethnic polarization, the radicalization, the armed and/or transnational non-state actors, weapons possessed by these actors, involvement of the regional and especially the non-regional forces in the crises and the increase in oil prices. For the regional countries, the quality as much as the quantity of the weapons and especially the source of them are gaining importance in struggling with the conventional threats on the one hand, while balancing the newly-emerging challenges on the other.

